

मुग

महत्व

मुग हे कमी कालावधीत (६०-७० दिवस)जास्त उत्पन्न देणारे पीक आहे.मुगाच्या दाण्यात २५ टक्के प्रथिने असतात.प्रथिनांशिवाय मुगामध्ये खनिजे आणि जीवनसत्वे पुरेशा प्रमाणात असल्याने मानवी आहारातुन मुग अथवा त्यापासुन केलेली डाळ अंतर्भुत केल्यास समतोल आणि पौष्टीक आहार म्हणुन उपयोग होऊ शकतो.

जमीन व हवामान

मुग पिकाला मध्यम ते भारी जमीन चालते.मात्र उत्तम निच-याची जमीन आवश्यक असते.कमी पावसाच्या भागात हे पीक घेतले जाते.जास्त तापमान पिकाच्या वाढीसाठी उत्तम आहे.

पुर्वमशागत

मुगाच्या पिकाला जास्त मशागतीची जरूरी नसते.हलकी नांगरट व कुळवाच्या दोन पाळ्या देऊन पेरणी करता येते.

बियाणे आणि पेरणी

बी पेरणीपुर्वी पाण्यामध्ये भिजवावे.त्यामुळे उगवणक्षमता वाढते.हवेतील नायट्रोजनचा उपयोग करण्यासाठी रायझोबियम जिवाणुसंवर्धक २५० ग्रॅम १० किलो बियाण्यास चोळावे.खरीप मुगाची पेरणी जुन -जुलैच्या मध्यात करावी.उन्हाळी मुगासाठी फेब्रुवारीच्या दुसरा पंधरवाडयापासुन ते मार्च महिन्याच्या पहिल्या पंधरवाडयापर्यंत पेरणी करावी.दोन ओळीतील अंतर ३० सेंमी असावे.पेरणीपुर्व जमीन ओली करुन घ्यावी व वाफसा आल्यावर पेरणी करावी.साधारणतः प्रती हेक्टरी १५ ते २० किलो बी लागते.

आंतरमशागत व तणनियंत्रण

पेरणीनंतर ३-४ आठवडयांनी एक कुळवणी व एक खुरपणी आवश्यक असते.

खत व्यवस्थापन

शेवटच्या वखरणीपुर्वी ६ ते ८ टन शेणखत किंवा कंपोस्ट प्रती हेक्टरी द्यावे.पेरणीच्या वेळी १५ ते २० किलो नत्र व ४० ते ५० किलो स्फुरद प्रती हेक्टरी देल्यास उत्पन्न चांगले येते.

पाणी व्यवस्थापन

पेरणीनंतर १०-१२ दिवसांच्या अंतराने पाण्याच्या एकुण ४-५ पाळ्या द्याव्यात.पीक फुलावर येण्याच्या वेळी तसेच दाणे भरण्याच्या वेळी पाणी देणे आवश्यक असते.ज्या वेळी फक्त एकदाच पाणी देणे शक्य असेल त्या वेळी ते पेरणीनंतर ३०-३५ दिवसांनी द्यावे.

पीक संरक्षण

खरीप हंगामामध्ये मुगावर ढगाळ हवामान आणि पाऊस यांमुळे भुरी रोगाचा प्रादुर्भाव होतो.उन्हाळी मुगावर मात्र स्वच्छ सुर्यप्रकाश आणि उष्ण हवामान यामुळे रोग व किडीचा प्रादुर्भाव फारच कमी प्रमाणात दिसुन येतो. भुरी रोगामुळे पिकाच्या जमीनीलगतच्या पानांवर सुरुवातीस पांढरे ठीपके दिसुन येतात

वाळलेल्या शेंगा तडकण्याची प्रवृत्ती असल्यामुळे फार वाळेपर्यंत पीक शेतातच राहील्यास शेंगा तडकुन पिकाचे

त्यानंतर झाड पिवळे पडुन पानगळ होते.तसेच काही वेळा केवडा या रोगाचा प्रादुर्भाव दिसुन येतो.केवडा रोगाचा प्रसार पांढ-या माशीमार्फत होते.पांढरी माशी व भुरी यांच्या एकत्रीत नियंत्रणासाठी पाण्यात मिसळणारे गंधक १२५० ग्रॅम अधिक ३६ टक्के प्रवाही मोनोक्रोटोफॉस ५५० मिली.प्रती हेक्टरी ५०० लीटर पाण्यात मिसळुन रोगाची लक्षणे दिसताच फवारणी करावी.

पीकपक्वता व काढणी

नुकसान होते.यासाठी वाळत असलेली झाडे काढुन खळयावर पसरवुन शेंगा वाळवाव्यात. उन्हाळी मुग साधारणतः १० ते १२ विंचटल प्रती हेक्टरी उत्पन्न देतो.

उडीद

मुळ स्थान व इतिहास

या पिकाचे मुळ स्थान भारत आहे.कोंटील्याच्या अर्थशास्त्रात व चरक संहितेत उडदाचा उल्लेख आढळतो.

क्षेत्र व उत्पादन

हंगाम	जमीन(१०००हेक्टरमध्ये)	उत्पन्न(१००० टनामध्ये)
खरीप	३८४.००	११६.००
रब्बी	१४.६	२.६

महत्व

उडदामध्ये २४ टक्के प्रथिने व ६० टक्के कार्बोदके असतात.उडदाचा उपयोग पापड बनविण्यासाठी तसेच इडली,डोसा व हलवा बनविण्यासाठी होतो.सर्व डाळीपेक्षा उडदात फॉस्फोरीक ॲसिडचे प्रमाण जास्त असते.

जमीन व हवामान

उडीद हे पीक मध्यम ते भारी पण निच-याचा जमिनीत उत्तम प्रकारे येते.जास्त तापमान पिकाच्या वाढीसाठी उत्तम आहे.

पुर्वमशागत

एक हलकी नांगरट व कुळवाच्या दोन ते तीन पाळ्या पुरेशा होतात.

बियाणे आणि पेरणी

हवेतील नायट्रोजनचा उपयोग करण्यासाठी रायझोबियम जिवाणुसंवर्धक २५० ग्रॅम प्रती १० किलो बियाण्यास चोळावे. दोन ओळीतील अंतर ३० सेंमी. व दोन रोपातील अंतर १० सेंमी. ठेवावे. साधारणतः प्रती हेक्टरी १५ ते २० किलो बियाणे लागते. अधिक उत्पादनासाठी खालील सुधारीत वाणाचा उपयोग करावा.

बियाणे आणि पेरणी

हवेतील नायट्रोजनचा उपयोग करण्यासाठी रायझोबियम जिवाणुसंवर्धक २५० ग्रॅम प्रति १० किलो बियाण्यास चोळावे. दोन ओळीतील अंतर ३० सेंमी. व दोन रोपातील अंतर १० सेंमी. ठेवावे. साधारणतः प्रति हेक्टरी १५ ते २० किलो बियाणे लागते. अधिक उत्पादनासाठी खालील सुधारीत वाणाचा उपयोग करावा.

वाण	पिकाचा कालावधी (दिवस)	उत्पन्न (क्विं./हे.)	प्रमुख वैशिष्ट्ये
टी-९	६०-६५	१०-१२	बुटका, लवकर तयार होणारा खरीप व रब्बी हंगामासाठी योग्य.
टी.पी.यु.-४	७०-७५	११-१२	मध्यम टपोरे दाणे, गुजरात, महाराष्ट्र व मध्य प्रदेशासाठी प्रसारीत
टी.ए.यु.-१	७०-७५	१०-११	टपोरे काळे दाणे
टी.ए.यु.-२	६५-७०	१०-१२	बुटका वाण, भारी जमिनीसाठी योग्य, विदर्भासाठी प्रसारीत

आंतरमशागत व तणावर्णियत्रण

पेरणीनंतर सुरुवातीच्या ३-४ आठवड्यांनी एक कुळवणी व एक खुरपणी आवश्यक असते. सुरुवातीच्या ३० दिवसांपर्यंत शेत तणावरहीत राहिल्यास पीक चांगले येते.

खत व्यवस्थापन

पेरणीच्या वेळी २५ किलो नत्र व ५० किलो स्फुरद प्रति हेक्टरी दिल्यास उत्पन्न चांगले येते.

पाणी व्यवस्थापन

पेरणीनंतर १० ते १५ दिवसांनी पाण्याची एक पाळी द्यावी. एकुण २ ते ३ पाळ्या देणे आवश्यक असते. पीक फुलावर येण्याच्या वेळी तसेच दाणे भरण्याच्या वेळी पाणी देणे आवश्यक असते.

पीकपक्वता व काढणी

वाळलेल्या शेंगा तडकण्याची प्रवृत्ती असल्यामुळे फार वाळेपर्यंत पीक शेतातच राहिल्यास शेंगा तडकुन पिकांचे नुकसान होते. यासाठी वाळत आलेली झाडे काढून खळ्यावर पसरवून शेंगा वाळवाव्यात. उडदाचे सर्वसाधारण उत्पादन हेक्टरी १० ते १२ क्विंटल इतके येते.

मार्गदर्शक

डॉ. एस.डी.मोरे
संचालक, कृ.वि.के.

डॉ.देविकांत देशमुख

वरिष्ठ शास्त्रज्ञ व प्रमुख (उद्यान विद्या शास्त्रज्ञ)
मो.९४२३१४०५९८

भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद, नवी दिल्ली

पुरस्कृत

जे.एन.आय.ई.एस.टी.आर.ट्रस्ट, नांदेड
संचालीत

कृषि विज्ञान केंद्र, पोखर्णी, नांदेड

मुग व उडीद लागवड तंत्रज्ञान

लेखक

प्रा. संदिप जायभाये

(कृषि विद्या शास्त्रज्ञ)

मो. ९५४५४४२२८९

डॉ. गिरीष देशमुख

(कृषि विस्तार शास्त्रज्ञ)

पत्ता :

कृषि विज्ञान केंद्र, पोखर्णी, पूर्णा रोड, नांदेड.

फोन. नं. ०२४६२-२७०११५, २७०११४

ईमेल : - kvk_nanded@yahoo.co.in

वेबसाईट : - www.kvknanded.com